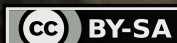

Teavik

DAGERROTÜÜPIA

Kadi Sikka
Vilve Asmer

MTÜ Eesti Fotopärand 2015

 CC BY-SA

Sissejuhatus
Ajalooline taust
Valmistamine
Iseloomulikud jooned
Levik Eestis
Dagerrotüübid Eesti fotokogudes
Eesti Kirjandusmuuseumi dagerrotüüpide kogu
Kokkuvõte
Allikad

Sissejuhatus

Esimest laiemalt levinud fotomenetlust – dagerrotüüpiat – tutvustati avalikkusele 1839. aastal. Käesolev teavik esitleb fotoajaloo üht pöördelisemat sündmust, kirjeldades Eesti fotokogudes leiduvate näidete abil dagerrotüüpia menetlust ning juhtides tähelepanu meie varaseima fotopärandi säilitamisele ja fotorariteetide tuvastamisele.

Tuvastamata naise portree, u 1850. aastad.
Tuvastamata fotograaf, dagerrotüüp.
Järvamaa Muuseum, PM F 23

Ajalooline taust

Louis Jacques Mande Daguerre'i (1787–1851) ja Nicephore Niepce'i (1765–1833) fotograafia-alased katsetused said esmakordselt kinnitust 7. jaanuaril 1839. aastal. Fotograafilist kujutist hõbetatud vaskplaadil – dagerrotüüpi – tutvustati avalikkusele mõned kuud hiljem, 19. augustil Pariisi Teaduste Akadeemias. Teade leiutisest, mille abil oli võimalik valmistada detailne ja elutruu kujutis, leidis kohe suurt kõlapinda ning levis juba 1839. aasta lõpuks nii Ameerikasse kui üle kogu Euroopa. Menetlust täiustati 1840. aastate alguses veel mitmete fototehniliste edasiarendustega ning dagerrotüübid võitsid kiiresti ja jäägitult publiku südame.

Sellegipoolest oli dagerrotüüpiat ka puudusi, mis tingisid menetluse küllaltki lühikese kasutusperioodi. Ainukordsete dagerrotüüpide kõrval otsiti nimelt samaaegselt võimalust piltide piiramatuks paljundamiseks. See probleem sai lahenduse negatiiv-positiivmenetluse leiutamisega 1841. aastal, kui William Henry Fox Talbot (1800–1877) tutvustas kalotüüpi – vaha abil poolläbipaistvaks töödeldud paberil negatiivkujutist, mida sai kasutada positiivfotode valmistamiseks kontaktkopeerimise teel.¹ Pabernegatiividest valmistatud soolapaberfotodest ei olnud kujutise teravuse poolest dagerrotüüpidele esialgu küll vastast, ent 1850. aastate lõpuks pidi dagerrotüüpiat siiski klaasnegatiivide kasutuselevõtuga lõplikult taanduma ning dagerrotüübi luksuslikku esteetikat hakkasid edasi kandma odavamad ja lihtsamini vaadeldavad ambrotüübid. Viimaseid nimetati prantsuse keeles ka „peegelduseta dagerrotüüpideks“², sest erinevalt dagerrotüübist, mis oli poleeritud hõbedakihi tõttu kõrgläikeline, oli klaaspõhimikul ambrotüüpi oluliselt kergem vaadelda.³ Lisaks võeti kasutusele ferrotüübid ja paberfotod, sh 1854. aastal turule tulnud visiitkaardiformaat, mis tõstis paberfotode populaarsust veelgi. Kui Euroopas kaduski dagerrotüüpiat juba 1860. aastateks kasutuselt, siis Ameerikas olid dagerrotüübid levinud veel kuni 19. sajandi lõpuni.

Noormehe portree, u 1840.–50. aastad.
Josef Weninger, paberrahastuses dagerrotüüp
(170 x 133 x 6 mm).
Ajaloomuuseum, AM F 20114:1

1 M. Valverde, *Photographic Negatives: Nature and Evolution of Processes*. Advanced Residency Program in Photograph Conservation. Rochester: George Eastman House, Image Permanence Institute, 2005, lk 6.

2 Pr k *daguerrotype sans miroitage*, ingl k *daguerreotype without reflection*.

3 M. Osterman, *Introduction to Photographic Equipment, Processes, and Definitions of the 19th Century*. – *The Focal Encyclopedia of Photography*. Amsterdam [jt]: Focal Press, 2007, lk 41.

Valmistamine

Dagerrotüüp on ainukordne, ilma sideaineta fotokujutis hõbetatud vaskplaadil, millele tekib keemilise töötlemise tulemusena valgustundlik hõbehaliidide kiht. Dagerrotüübi valmistamine on aeganõudev ja mitmed tööetapid ka tervist kahjustavad. Tulemuseks on aga kvaliteetne kujutis, mille säilivus on õige töötlemise ja vormistuse korral hilisemate fotomenetlustega võrreldes tunduvalt parem. Dagerrotüübi valmistamise etapid on lühidalt järgmised:

1. Plaadi valimine, puhastamine ja poleerimine (ingl k *polishing*)

Standardsuuruses hõbetatud vaskplaadi sai osta valmiskujul või kattis fotograaf selle ise hõbedakihiga. Viimane puhastati ja poleeriti hoolikalt enne plaadi valgustundlikuks tegemist. Sellest etapist sõltus paljuski lõpptulemuse kvaliteet, sest nähtavad poleerimisjooned segasid hiljem kujutise vaadeldavust.

2. Plaadi valgustundlikuks tegemine (*sensitizing*)

Plaat muudeti valgustundlikuks joodi- ja/või broomiaurudes.

3. Säritamine kaameras (*exposure*)

4. Ilmutamine (*development*)

Plaat ilmutati elavhõbedaurudes või Becquerel'i meetodit kasutades (st valguse abil, läbi punase filtri). Elavhõbedaurude reageerimisel plaadi pinnal oleva hõbejodiidiga moodustus valge elavhõbeamalgam, millest tekkisid kujutise heledad alad. Neile piirkondadele, mis jäid säritamisel valgusest puutumata, ei moodustunud amalgami ning hõbejodiid lahustus kinnitamisel. Sellised piirkonnad moodustasid kujutise tumedad alad ja tulemuseks oli peegelpildis ning sobiva valguse langemise nurga all vaadeldav detailirikas positiivkujutis.⁴ Kuigi kujutis näis sõltuvalt vaatenurgast positiivi või negatiivina, ei saanud seda siiski negatiivina – st positiivfotode valmistamiseks – kasutada. Ühest küljest

Esiküljelt hõbetatud dagerrotüübi vaskne tagakülj kaeti tavaliselt laki ja paberiga ning asetati raami. Originaalvormistuse kaotanud dagerrotüübi tagakülj (107 x 81 mm). Fotomuuseum, TLM F 9701

Dagerrotüüp-plaadi valgustundlikuks muutmise, 2014. a. Kaasaegne dagerrotüüp, erakogu (Tarmo Virves)

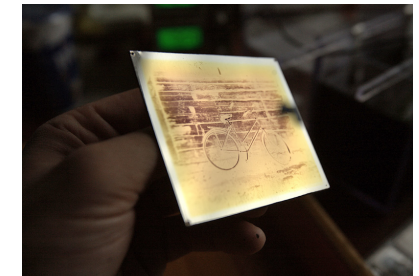

Kujutis näib teatud nurga alt vaadeldes negatiivina. Detail dagerrotüübist, erakogu (Igor Kontsov)

oli see dagerrotüüpia suurim puudus, teisalt aga on ainukordsus ka üks menetlusele iseloomulikke jooni, mis on inimesi alati lummanud. Dagerrotüübi rareetsus tänapäeva kontekstis seisneb asjaolus, et erinevalt paberfotost on dagerrotüüpia puhul kujutis plaadile tekkinud ilma vaheetappideta. Pildile jäädvustatud inimene on seega seisnud säritamise hetkel sama hõbeplaadi ees, mida tänapäeval dagerrotüüpi vaadeldes näeme. Sedavõrd vahetu kontakt portreeritavaga annab pildi vaatlemisele isikliku mõõtme.⁵

5. Kinnitamine, pesemine (*fixing, clearing*)

Pärast ilmutamist asetati plaat vette ning seejärel naatriumtiosulfaadi vesilahusesse. Kinnitamisele järgnes pesemine.

Kujutis enne kinnitamist, 2014. a. Kaasaegne dagerrotüüp, erakogu (Tarmo Virves)

⁴ P. Tooming, Hõbedane teekond. Tallinn: Valgus, 1990, lk 8–9.

⁵ J. Spagnoli. *How the World Looks*, 2003.

6. Toonimine (gilding)

Lõppviimistlusena töödeldi plaati kontrastsuse ja tonaalsuse parandamiseks ning pinna kaitsmiseks kuldkloriidi lahusega⁶.

7. Pesemine, kuivatamine (clearing, drying)

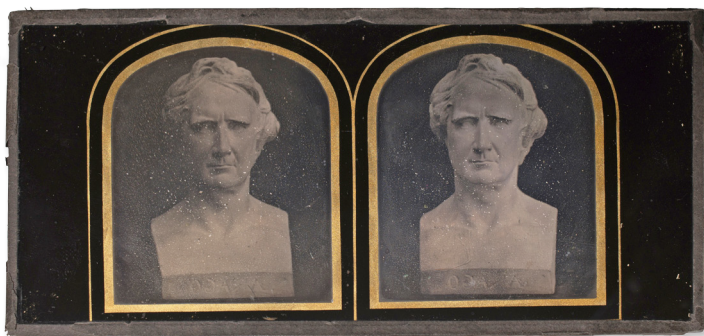
8. Koloreerimine (hand-coloring)

9. Vormistamine (housing)

Dagerrotüüp paigutati katteklaasi alla, ilukarpi või -raami.

Dagerrotüüpide valmistamise keerukus seisnes mitmes aspektis.

Säriaeg. Pikk säriaeg oli tingitud plaatide vähesest valgustundlikkusest ja madala valgusjõuga objektividest. Nii kulus Daguerre'il esimeste katsetuste ajal särituseks tervelt pool tundi. 1840. aastal Alphonse Giroux' valmistatud dagerrotüüp-kaamerad olid juba varustatud Chevalier' objektiviiga, mille valgusjõud oli tunduvalt parem, kuid mis nõudsid endiselt 20-minutilist säriaega. Probleem lahenes tänu J. M. Petzvali konstrueeritud objektiviile, mis jõudis avalikkuse ette 1841. a jaanuaris. Samal aastal võttis F. J. Claudet kasutusele ka valgustundlikud hõbedasoolad – jodiidid, bromiidid ja kloriidid –, mis parandasid plaatide valgustundlikkust.

Dominique François Arago büst.

Tuvastamata fotograaf, paberraamistuses stereodagerrotüüp
(83 x 175 x 4 mm).

TÜ raamatukogu fotokogu, f 169, s 2

Dagerrotüübile omast vormistust kasutati ka ambrotüüpidel. Tundmatu naise portree.

Tundmatu fotograaf,
ilukarpi vormistatud ambrotüüp (94 x 82 mm).
Erakogu (Indrek Ilomets)

Tuvastamata perekond, u 1840.–1850. aastad.

Tuvastamata fotograaf, paberraamistuses
dagerrotüüp (168 x 207 x 8 mm).
Ajaloomuuseum, AM F 31759

Et järk-järgult paranes ka fotoateljeede varustus (võeti kasutusele peeglid valguse suunamiseks ning kasutati siniseid ateljeeaknaid, sest dagerrotüüp on tundlikum värvispektri sinisele osale) kahanes säriaeg juba ühele minutile, mis võimaldas pildistada ka inimesi.⁷ Uuendustest hoolimata jäi dagerrotüüpide säriaeg esialgu 15–25 sekundi vahele, kahanedes küll dagerrotüüpia kasutusaja lõpuks paarile sekundile. Seepärast kasutati portreede tegemisel liigutamise vältimiseks staatilisi poose ja selja taha peidetud spetsiaalset peatuge portreeteritava fikseerimiseks.⁸ Väiksemad defektid, näiteks inimeste silmad, mis jäid sellegipoolest tihti uduseks, parandati hiljem retuši abil.

Tundlikkus välismõjude suhtes. Fotokujutis oli äärmiselt tundlik kriimustuste ja keskkonningimuste muutuse suhtes. Dagerrotüüpplaatide säilivusele aitas kaasa 1840. aastal L. A. H. Fizeau' leiutatud viimistlusmeetod kuldkloriidi lahusega. Tänu sellele paranes tunduvalt dagerrotüüpide säilivus, sest töötlemata plaatidelt võis väiksemgi puudutus kujutise minema pühkida.

Plaadi hõbetamine. Hõbedakihi kvaliteet oli lõpptulemuse puhul määrava tähtsusega. Kvaliteetne kõrgpoleeritud tulemus saavutati tänu poleerimisvahendite täiustamisele.⁹ 1850. aastast hakati plaate hõbedaga katma galvaanilisel meetodil – see andis ühtlasema tulemuse ja vähendas dagerrotüüpide lõpphinda.

⁶ Naatriumtiosulfaadi vesilahus + kuldkloriidi vesilahus.

⁷ P. Tooming, Hõbedane teekond, lk 60–61; *Daguerreotype. FoMu – Restoration & Conservation*. Koost Ann Deckers, Herman Maes. Antwerpen: FotoMuseum Provincie Antwerpen (Fomu), lk 3–4.

⁸ P. Tooming, Hõbedane teekond, lk 11.

⁹ *Daguerreotype. FoMu – Restoration & Conservation*, lk 3–4.

Iseloomulikud jooned

Dagerrotüüpidelt võib leida mitmeid iseloomulikke tunnuseid, mis eristavad neid teistest fotomenetlustest ja viitavad nii valmistusprotsessile kui tolleaegsetele esteetilistele eelistustele.

PLAAT. Dagerrotüüp-plaatide tootmine oli standardiseeritud ja selleks kasutati kindlaks määratud mõõtmetega põhimikke¹⁰:

NIMETUS (INGL K)	MÕÖTMED CM-TES (sulgudes mõõtmed tollides)
Täisplaat (<i>whole plate</i>)	16,2 x 21,6 (6.5 x 8.5)
Poolplaat (<i>half plate</i>)	10,8 x 16,2 (4.25 x 6.5)
1/3-plaat (<i>third plate</i>)	7,2 x 16,2 (2.75 x 6.5)
1/4-plaat (<i>quarter plate</i>)	8,1 x 10,8 (3.25 x 4.25)
1/6-plaat (<i>sixth plate</i>)	7,2 x 8,1 (2.75 x 3.25)
1/8-plaat (<i>eight plate</i>)	5,4 x 8,1 (2.1 x 3.25)
1/9-plaat (<i>ninth plate</i>)	5,4 x 7,2 (2.1 x 2.75)

Neist üks sagedamini kasutatud formaate oli neljandik-plaat, mõõtmetega 10,8 x 8,1 cm. Lisaks standardsuuruses nelinurksele põhimikule kasutati harvem ka teistsuguse kujuga plaate, mis lõigati ümmarguseks või ovaalseks ning asetati näiteks medaljoni sisse. Juba 1845. aastal hakati kommertseesmärgil valmistama ka stereodagerrotüüpe, mis olid sageli koloreeritud.¹¹

Et hõbeplaatide tootmine oli seadustega reguleeritud, siis varustati plaadid tootjamärgistusega¹²: umbes 0,5 cm² suuruse sissevajutustempliga (ingl k *hallmark*) plaadi nurgas, mis koosnes tootja logost või initsiaalidest ja arvust, mis näitas hõbeda sisaldust (nt 30, 40).¹³ Tavaliselt jääb märgistus dagerrotüüpi ümbritseva paspartuu alla, ent juhul, kui originaalvormistus on katkine ja plaati on võimalik tervenisti vaadelda, on tootjamärgise dokumenteerimine väga oluline, sest see annab infot dagerrotüübi valmistamise ja dateeringu kohta.

Vaas.
Tuvastamata fotograaf,
paberraamistuses stereodagerrotüüp (83 x 173 x 3 mm).
TÜ raamatukogu fotokogu, f 169, s 3

Pärast plaatide tellimist valmistas fotograaf need ette, poleerides hoolikalt hõbedakihti. Selleks kinnitati plaat klambritega poleerimislaual külge. Nende klambrite sissevajutusjärgi võib leida dagerrotüüp-plaatide nurkadest, mis jäävad samuti harilikult paspartuu alla.¹⁴ Tihti on külvalguses tuvastatav ka poleerimisjoonte suund.

Hõbeplaadi tootjamärgis (Double. A. Gaudin) ja plaadi hõbedasisaldus (30) dagerrotüübi nurgas.
Detail, **Järvamaa Muuseum, PM F 23**

Dagerrotüüp-plaadi hõbedasisaldus (40).
Detail RTI-fotost,
kasutatud filter: specular enhancement.
Fotomuuseum, TLM F 9701

Plaadi poleerimiseks kasutatud klambrite sissevajutusjärgid dagerrotüübi nurkades.
Detail, **Järvamaa Muuseum, PM F 23**

¹⁰ Daguerreotypes. Europe's earliest photographic records. Daguerrebase Consortium, 2014, lk 26.

¹¹ T. Liibek, „Fotograafiakultuur Eestis 1839–1895”. Doktoritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool, Kunstide Instituut, 2010, lk 210.

¹² Daguerreotype. FoMu – Restoration & Conservation, lk 9.

¹³ Internetis leidub mitmeid tootjamärgise katalooge, vt täpsemalt allikatest.

¹⁴ Daguerreotype. FoMu – Restoration & Conservation, lk 9.

Horisontaalsed poleerimisjooned on selgesti eristatavad külvalguses.
Detail RTI-fotost, kasutatud filter:
specular enhancement.
Järvamaa Muuseum, PM F 22

Koloreerimist ja retuüsi kasutati peamiselt näole, kangale ja ehetele tooni andmiseks.
Detail dagerrotüübist,
Järvamaa Muuseum, PM F 23

Grupipilt.
Tuvastamata fotograaf, ilukarbis dagerrotüüp (61 x 75 x 11 mm).
Erakogu (Jaan Lehtaru)

Tuvastamata noormehe portree, u 1850. aastad.
Tuvastamata fotograaf, ilukarbis dagerrotüüp (98 x 88 x 10 mm).
Fotomuuseum, TLM 4929 KA 672

VIIMISTLUS JA VORMISTUS. Dagerrotüüp töödeldi kontrastsuse ja tonaalsuse parandamiseks ning pinna kaitsmiseks kuldchloriidi lahusega. Lisaks oli lõppviimistlusena väga populaarne ka dagerrotüüpide koloreerimine: alates kerge tooni lisamisest põskedele või ehetele kuni riiete ja taustadekoratsioonide värvimiseni.

Dagerrotüübi pind oli väga õrn, kujutis kriimustus ja määrdus vähimalgi puudutusel. Et seda ei juhtuks, vormistati foto õhukindlalt katteklaasi alla. Dagerrotüübi ja klaasi vahele asetati omavahelise kokkupuute vältimiseks paspartuu ning foto suleti lõpuks kaunite messingist servakinnituste või paberiribade abil ja asetati ilukarpi või -raami. Väiksemad dagerrotüübid leidsid endale koha ilukarbikes või medaljonides.¹⁵ Vormistus

Fotograaf Robert Borchardti silt dagerrotüübi tagaküljel.
Detail,
Kirjandusmuuseum, EKLA A-12:2

kandis niisiis ühelt poolt säilitamise, teisalt aga esteetilist eesmärki. Dagerrotüübi vaatlemise teeb keerukaks see, et nii poleeritud hõbeplaadil olev kujutis kui ka katteklaas peegelduvad.

Kujutis tuleb kõige paremini esile, kui sellelt peegeldub must taust. See on ka üks põhjusi, miks on dagerrotüüpide digiteerimine keerukas – objektid on väga õrnad, vaadeldavad vaid kindla nurga alt ning hõbeplaat ja katteklaas põhjustavad ülespildistamisel hulgaliselt lisapeegeldusi.¹⁶

Dagerrotüüpistidel ei olnud tavaks oma autorsust rõhutada, mistõttu on fotograafe keeruline identifitseerida. Vaid üksikutelt dagerrotüüpidelt võib leida sildi või paspartuul oleva kirje fotograafi nimega. Suureks abiks dagerrotüüpide autorsuse määramisel on vormistus, mis võib viidata teatud fotograafidele või päritolumaale.

Georg von Stackelberg (?), u 1840.–1850. aastad.
Carl Neupert, ilukarbis dagerrotüüp (160 x 143 x 65 mm).
Rahvusarhiiv,
EAA f 1862, n 2, s 472, f 3

15 P. Tooming, Hõbedane teekond, lk 10–11.

16 H. Pagi; J. Miles; A. Uueni. „Re-illuminating the past: Introduction to Reflectance Transformation Imaging“ – *Daguerreotype Journal*, nr 2/2015. Toim Sandra M. Petrillo. European Daguerreotype Association, 2015, lk 14–21.

Dagerrotüüpide puhul on levinud kaht tüüpi vormistus:

EUROOPAPÄRANE VORMISTUS

(ingl k *European, cassette*)

Peamiselt Euroopas kasutusel olnud dagerrotüüpide vormistusviis, mis koosneb läbipaistvast või värvitud katteklaasist, mitmekihilisest kaunistatud paspartuust ja papp-tagaküljest, mis on omavahel servadest ühendatud paberiribade abil. Lisaks võidi kasutada ka rikkalikumaid puitraame või kaunistatud iluribasid. Sellises vormituses dagerrotüüp asetati lauale või riputati seinale. Tüüpilisemad vormistuse osad olid valmiskujul saadaval, kuid neid erineval viisil kokku pannes võis välja kujuneda teatud fotograafie iseloomulik stiil, mis on abiks dagerrotüüpide tuvastamisel ja dateerimisel. Vormistus koosnes järgmistest kihtidest:

1. katteklaas (ingl k *cover glass*)
2. paberpaspartuu (*paper mat*)
3. dagerrotüüp-plaat (*plate*)
4. plaadi kinnitus (*backing*)
5. paberist või kartongist tagakaas (*finishing paper*)
6. servakinnitus (*binding*) ja/või raam (*frame*)

Tuvastamata noormehe portree, u 1840.–1850. aastad.
Tuvastamata fotograaf (C. Borchardt ?), paberraamistuses dagerrotüübi esi- ja tagakülg (155 x 126 x 3 mm).
Ajaloomuuseum, AM F 20114:3

ANGLOAMEERIKA VORMISTUS

(ingl k *Anglo-American, case*)

Tuvastamata neiu portree.
Tuvastamata fotograaf, angloameerika-stiilis ilukarbis dagerrotüüp, ilukarbi pealmine kaas on kadunud (95 x 80 x 10 mm).
Erakogu (Kurmo Kõnsa)

Valdavalt Ameerikas ja Inglismaal kasutusel olnud vormistuse lahutamatuks osaks oli ilukarp. Dagerrotüüp ei olnud erinevalt euroopapärasest vormistusest seega kohe vaadeldav – kujutise nägemiseks tuli karp avada. Dagerrotüüp asetati katteklaasi alla, kaunistati metallist paspartuuga ja suleti messingist servakinnituse abil. Seejärel asetati pilt sameti või siidiga vooderdatud paber- või metallhingedega ilukarpi, mis suleti haagiga. Karp valmistati puidust, mis oli kaetud naha või nahka imiteeriva paberiga, või termoplastsest materjalist, mis koosnes vormi valatud värvitud saepuru ja šellaki segust (ingl k *union case*). Ilukarp avanes harilikult raamatuna ning oli piisavalt väike, et seda taskus kaasas kanda. Vormistus koosnes järgmistest kihtidest:

1. messingist servakinnitus (ingl k *preserver*)
2. katteklaas (*cover glass*)
3. messingpaspartuu (*brass mat*)
4. dagerrotüüp-plaat (*plate*)
5. sametiga vooderdatud ilukarp (*case*)

KAHJUSTUSED. Dagerrotüüpide lahutamatuks osaks oli nende vormistus ning tänu sellele on fotod ka suhteliselt hästi tänaseni säilinud. Viimast ei saa öelda aga selliste dagerrotüüpide kohta, mille vormistus on katkine või kaduma läinud. Sellistel dagerrotüüpidel esinevad tugev hõbedakihi oksüdeerumine, pinna määrdumine, sõrmejäljed, kriimustused jm kahjustused. Vormistuse avamist tuli sageli ette, nii soovist plaate lähemalt uurida kui ka nende tuhmunud kujutist puhastada. Samuti vahetati tihti dagerrotüüpe ja nende ilukarpe, mistõttu võib juhtuda, et katkise vormistusega foto on asetatud hiljem teise karpi.

Levinumate mehaaniliste kahjustuste alla paigutuvad peamiselt iluraami või -karbi kahjustused, kriimustused, rebendid, sõrme- ja puhastusjäljed plaadil, hõbedakihi eraldumine, katteklaasi korrosioon. Bioloogilistest kahjustustest esineb enim putuk- ja hallituskahjustusi. Keemilised kahjustused on tingitud peamiselt metalli oksüdeerumisest või varasematest puhastusmeetoditest.

Originaalklaasi määrdumine ja korrosioon.
Detail paberraamistuses dagerrotüübist,
Ajaloomuuseum, AMF 20114:1

mille valmistamisel on kasutatud puhverdamata materjale. Dagerrotüüpide originaalvormistust ei lõhuta ega eemaldata. Originaal-katteklaasi all olevaid dagerrotüüpe on soovituslik

HOIUSTAMINE.

Dagerrotüüpide hoiustamiseks sobib ühtlane õhutemperatuur, alla 18°C, ning suhteline õhuniiskuse vahemikus 45–50%. Soovitav on kasutada iga dagerrotüübi jaoks eraldi mitmetasandilist ümbri- ja niiskustõrkestamise süsteemi (nt neliklappümbris, kartongümbris ja arhiivikarp),

Tuvastamata mehe portree, u 1840.–1850. aastad.
Tuvastamata fotograaf, paberraamistuses dagerrotüüp (126 x 111 x 3 mm).
Ajaloomuuseum, AMF 20114:2

Tollidirektor Nadporovski portree, 1862. a, Narva. Tuvastamata fotograaf, dagerrotüüp (80 x 69 x 1 mm).
SA Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid, HM 1491 Ff

Mehaanilised kahjustused paberraamistuses. Tuvastamata naise portree. Josef Weninger, paberraamistuses dagerrotüüp (170 x 135 mm).
Erakogu (Igor Kontsov)

hoiustada, kujutis allpool, et vältida kujutise kahjustumist klaasi korrosiooni tõttu. Vältimaks edasisi kahjustusi, tuleb lahtised dagerrotüüp-plaadid ja katkise vormistusega dagerrotüübid kindlasti fotokonservaatori poolt õhukindlalt sulgeda.

LEVIK EESTIS

Teated dagerrotüüpia leiutamisest jõudsid Läänemere riikidesse üllatavalt kiiresti. Varssavi ajakirjanduses mainiti uut fotomenetlust juba 20.01.1839, Stockholmis 28.01, Gdańskis 5.02, Vilniuses 14.02.¹⁷ Esimese aasta jooksul näidati ja müüdi dagerrotüüpe paljudes Euroopa linnades, lisaks ilmusid eri-

17 T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 71.

nevates keeltes dagerrotüüpide valmistamise juhendid¹⁸ ning müügile tulid Giroux' firma kaamerad.¹⁹ Soome ajakirjandusse jõudsid uudised dagerrotüüpia leiutamisest 1839. aasta augustis ning juba sama aasta detsembris müüdi Soome raamatupoodides rootsikeelset dagerrotüüpide valmistamise õpetust. Esimest korda näidati Soomes dagerrotüüpi 1840. aasta alguses.²⁰

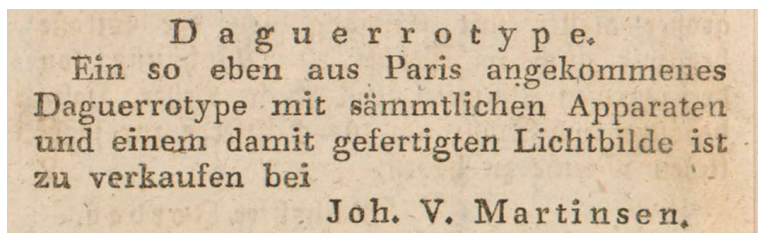
Info fotograafia leiutamisest levis Euroopa ajalehtede kaudu tõenäoliselt juba 1839. aasta alguses ka Eestisse. Täpsemad teated avaldati kohalikus ajakirjanduses aga 1839. aasta augustis. Nimelt ilmus ajalehes Rigasche Zeitung mitu artiklit uuest leiutisest, selle valmistamise etappidest ja avalikust esitlusest Pariisi Teaduste Akadeemias. Samuti anti teada, et dagerrotüüpide säritusaeg kestab umbes 8–10 minutit.²¹

1840. aasta alguseks oli dagerrotüüpia muutunud sedavõrd tuntuks, et menetluse kirjeldamise asemel keskenduti teadetele dagerrotüüpide tegevusest ning fotode ja kaamerate müügist. Näiteks teatati 1840. aasta jaanuaris Eestis ilmuvast ajakirjas Das Inland, et Miitavis (Jelgava) valmistatakse dagerrotüüpe.²² Esimene Eestiga seotud kuulutus ilmus ajalehes Revalsche wöchentliche Nachrichten 1840. aasta augustis, kui kaupmees J. Martinsen teatas, et müüb Tallinnas dagerrotüüpia-aparaati koos dagerrotüüpide valmistamise õpetuse ja näidistega.²³

Selleks ajaks oli saksa keeleruumis ja Venemaal välja antud mitu dagerrotüüpide tegemise lühiõpetust, fotokaamerad olid muutunud odavamaks (Pariisi kaamera hind oli 1839. aasta lõpuks algselt 400 frangilt langenud 80 frangile) ning näiteks Viinis oli juba laialt levinud omavalmistatud kaamerate kasutamine.²⁴ Tallinnas müügil olnud aparaat oli tõenäoliselt ostetud edasimüügiks, sest Martinsen ei spetsialiseerunud teadaolevalt kindlale tegevusalale, vaid pakkus müügiks erinevat kaupa.²⁵ Hilisemast ajast on teada, et dagerrotüüp-kaamera koos kahe karbi hõbetatud vaskplaatidega osteti 1852. aastal ka Tartu Ülikooli füüsika kabinetile. Neid 11 plaati, mõõtmetega 10,8 x 8,0 x 0,05 cm (neljandik-plaat, 6 tk) ja 8,0 x 6,9 x 0,05 cm (kuuendik-plaat, 5 tk) ei ole siiski kunagi säritatud.²⁶

DAGERROTÜÜPISTID. Eestis algas pildistustegevus tõenäoliselt 1840. aastal, kuigi esimesed kindlad teated siin tegutsenud rändfotograafide kohta, kes dagerrotüüpe valmistasid, pärinevad alles 1843. aastast. Nimelt kuulutasid Peterburist saabunud Baieri päritolu kunstnik Benno Lipschütz ja tema äripartner, Sardiinia päritolu rändkaupmees Baptista Tensi 21.06.1843, et valmistavad Kadrioru salongis nr 4 iga päev kell 11–18 dagerrotüüp-portreid, tänavad senise publikuhvi eest ja lahkuvad 14 päeva pärast.²⁷ Suhteliselt pikk viibimine kuurortlinnas näitab, et seal oli suvel arvukalt jõukaid supelvõõraid, kes soovisid lasta ennast pildistada. Lipschütz ja Tensi siirdusid Tallinnast Soome, kus tegutsesid Helsingi, Viiburi ja Turu linnas, ning sealt edasi 1844. aastal Peterburi ja Kesk-Euroopasse.²⁸

1840.–1850. aastatel muutus pildistustegevus Eestis küllaltki tavapäraseks ning pea igal aastal sattus siinsetesse linnadesse mõni rändfotograaf. Rohkem fotograafe oli nendel aastatel Riias, Peterburis ja Stockholmis, kuid Tallinnas ja Tartus tegutsenud fotograafide arv on võrreldav näiteks Rostockiga. Eestis tegutsenud fotograafid reklaamisid end dagerrotüüpistidena,

Kaupmees J. Martinseni
dagerrotüüpia-aparaadi müügikuulutus,
RwN nr 32, 05.08.1840, lk 876.

18 Daguerre'i enda koostatud „Historique et description du procédé du Daguerreotype et du Diorama” ilmus juba 1839. aastal tõlgituna mitmetesse keeltesse (T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 72).

19 T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 72.

20 L. Sallas, „A silver window on history: Daguerreotypes in Finland in the 19th century”. – Daguerreotype Journal, nr 2/2015, Toim Sandra M. Petrillo. European Daguerreotype Association, 2015, lk 26–27.

21 Rigasche Zeitung (RZ), 10.08.1839, 24.08.1839, 26.08.1839 (T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 71).

22 Inland, 24.01.1840, lk 58 (T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 35).

23 Revalsche wöchentliche Nachrichten (RwN), 5.08.1840, lk 876.

24 T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 73.

25 K. Teder, Eesti fotograafia teerajajaid. Sada aastat (1840–1940) arenguteed. Tallinn: Eesti Raamat, 1972, lk 16–17.

26 Kaamera: ÜAM 45:53 / Aj; Karbid ja plaadid: ÜAM 21:1-13 / AjKF 12:1-13, ÜAM 1112:16 / AjKF (Meilivestlus Tullio Ilometsaga, juuni 2015).

27 RwN, 21.06.1843, lk 746.

28 T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 74, 78.

kuigi reisidokumentides olid nad märgitud optiku, mehaaniku, maalri vms elukutse esindajana.²⁹ Tallinnas ja Tartus tegutsesid dagerrotüüpia kõrgajal, aastatel 1840–1854 järgmised fotograafid³⁰:

AEG	TALLINN	TARTU
1843	B. Lipschütz & B. Tensi	-
1844	C. Borchardt	Th. Gerwien
1845	G. Kleinschneck, C. Borchardt	-
1846	C. Borchardt	-
1847	C. Neupert & W. Schönfeldt	C. Neupert & W. Schönfeldt
1848	C. Borchardt	Th. Gerwien, C. Neupert
1849	C. Borchardt	-
1850	Fr. G. Mebius, C. Borchardt	C. Knoch
1851	P. Lindhberg	L. Makko, C. Knoch
1852	L. Makko, A. Kumberg & L. Zimmermann	-
1853	E. Ignatius & E. H. Schlichting, R. & A. Borchardt, R. Von Rheda & A. Kumberg, C. Borchardt	R. & A. Borchardt
1854	C. Borchardt, E. Ignatius, K. Lohmeier	E. Ignatius, L. Makko, R. & A. Borchardt

1840.–1850. aastatel Eestis kõige pikemalt tegutsenud fotograaf oli Paldiski sündinud ning Viinis ja Peterburis õppinud **Carl Friedrich Wilhelm Borchardt** (02.(14.).09.1816 – 10.(22.).03.1899), kes avaldas oma esimese fotograafiaalase kuulutuse 01.05.1844.³¹ Juulis tegutses ta Pärnus³² ning edaspidi, kuni 1867. aastani Tallinnas erinevatel aadressidel, andes ajalehekuulutuste kaudu pidevalt oma tegemistest teada. Borchardt oli esimene, kes jagas oma dagerrotüüpiaalaseid teadmisi ka teistele. Nimelt kuulutas ta juba 1845. aastal, et müüb dagerrotüüpia-aparaate koos portreede ja maastiku ülesvõtmise õpetusega³³ ning ka 1850. aastatel ilmus mitu kuulutust selle kohta, et tema juures on võimalik õppida dagerrotüüpide valmistamist.³⁴

Borchardti kõrval avaldati 1844. aastal ka teisi dagerrotüüpiaga seonduvaid kuulutusi. 1844. a oktoobris müüs J. Jacobson Tallinnas dagerrotüüpiaaparaati.³⁵ Juulis alustas aga Tartus tegevust dagerrotüüpist **Theodor Gerwien**, kes valmistas portreid ja grupipilte, pildistas hooneid ning tegi ümberpildistusi maalidest ja vaselõigetest. Gerwieni kuulutus oli seejuures esimene selle kohta, et lisaks inimestele pildistati ka kunstiteoseid ja hooneid. Fotograaf oli ametis iga ilmaga, väikse dagerrotüübi hinnaks oli 4 rbl, suuremad maksid 5 rbl ja koloreerimise lisatasu oli 2 rbl. Gerwieni ateljee asus Karlova tänaval Treneri aias, proovipiltidega sai aga tutvuda Severini raamatupoes.³⁶

Järgmine teadaanne Eestis tegutsenud fotograafist pärineb 1845. aasta märtsist, kui Võrus esines perekond Kleinschneck vokaal-instrumentaalkontserdi ja marionetteatriga ning pärast seda tegi **Georg Kleinschneck** ka mõned dagerrotüüp-portreed.³⁷ Juunis valmistas Kleinschneck igas formaadis dagerrotüüpe juba Tallinnas, Rataskaevu tänaval Rootsi-Mihkli kiriku vastas.³⁸

1846. aasta aprillis teatas taas fotoäri avanud C. Borchardt järgmist: „Dagerrotüüp-portreed. Et härra keemiamagistrilt von Reisserilt Viinis on minule saanud teadaanne fotogeniliste piltide täiustamise kohta ja et ilusa aastaaja algusega hakkam ma

Friedrich August Simon Morgensterni poeg koos oma naisega.
Tuvastamata fotograaf,
dagerrotüüp ilukarbis (217 x 174 x 29 mm).
TÜ raamatukogu fotokogu, f 169, s 1

29 T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 64, 75.

30 Samas, lk 78, 82–83.

31 RWN, 01.05.1844, lk 479.

32 *Pernausches Wochenblatt*, 22.07.1844 (V. Paatsi. „Kui päevapiltnikud Pärnusse jõudsid“. – Tuna, lk 147).

33 RWN, 05.02.1845, lk 139.

34 T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 158.

35 RWN, 02.10.1844, lk 1231 (T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 75).

36 *Dörptsche Zeitung* (DZ), 14.07.1844; 28.07.1844 (T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 76).

37 Inland, 24.04.1845, lk 283 (T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 76).

38 T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 76.

seada kasutama, siis palun kõrgesti austatud publikut, kuna minu ruum ei võimalda sellist portreede tegemist, igal asjastuvisitatul ise muretseda ruum. Vajalik aeg isikute istumiseks kestab 30 kuni 40 sekundit, ja ma ühtlasi töötan, et ei anna kätte ühtegi portreed, millega tellija ei ole rahul.“³⁹

Arvestades vahepeal fotograafias toimunud uuendusi, jäi Borchardti säriaeg liiga pikaks – näiteks Viini fotoarid pakkusid heade valgustingimuste korral juba 1840. aastal 2–6 sekundilisi säriaegu. Just tänu lühematele säriaegadele hakkas Borchardtile tugevat konkurentsi pakkuma 1847. aastal Peterburist saabunud Taani päritolu portreemaalija **Carl Neupert**, kelle esteetilist ja fototehnilist meisterlikkust hindas sinne publik väga kõrgelt. Neupert oli õppinud Saksamaal Carl Ferdinand Stelzneri käe all ning tegutsenud aastatel 1844–1846 Norras ja 1847. aastal Peterburis. Eestis alustas ta tööd 1847. a juuni alguses Rakveres, koos **Wilhelm Schönfeldtiga**.⁴⁰ Neupert näitas 1847. aastal oma dagerrotüüpe nii Rakveres, Tallinnas, Tartus, Pärnus, Riias kui ka Helsingis ning sellega seoses ilmus ka Eesti ajakirjanduses sõnum: „Rakvere, 11. juunil. Juba nädal aega töötab meie linnakeses publiku suureks rahulduseks dagerrotüüpist hra C. Neupert St. Peterburist. Tema

poolt valmistatud portreed erinevad märgatavalt seni meil tuntud monotoonsetest ja varjuga portreedest. Broomiga valgustundlikuks tehtud hõbeplaate valmistab hra Neupert hiljuti Saksamaal ja

Prantsusmaal õpitud menetluse kohaselt, mille tõttu näopiltidele antakse imestamapaneva sarnasuse ja elava koloriidi kõrval ka püsivus, mida ei mõjuta atmosfääri toime. Ülesvõte kestab ainult 5–10 sekundit. Kuuldavasti külastab hra C. Neupert supelho ajal Tallinna, Helsingit ja Pärnut ning seejärel Tartut, Riit ja Miitavit.“⁴¹

1847. aasta juuni lõpul tegutsesid Neupert ja Schönfeldt juba Tallinnas, Narva maanteel. Pildistanud Tallinnas juuli lõpuni, siirdusid nad augusti alguses Tartusse, kuhu jäid kuni 1848. a jaanuari lõpuni. Aastatel 1848–1849 tegutses Neupert Soomes: 1848–1849 Helsingis, 1849. a Hämeenlinnas, Turus, Riias, Liibavis, 1851. a Vilniuses.⁴² Neupert oli ka Soomes väga aktiivne, avaldades sealses ajakirjanduses kahe aasta jooksul koguni 19 kuulutust.⁴³

Lisaks C. Borchardtile ja C. Neupertile külastas 1848. aasta märtsis Eestit taas Theodor Gerwien.

Järgmisest, 1849. aastast on Eesti linnades tegutsenud fotograafidest teada aga üksnes Tallinnas tegutsenud Borchardt.⁴⁴ 1850. aasta alguses pildistas Tartus Peterburi fotograaf **Carl Knoch**

Alexander Hoepfner, u 1850. a, Tallinn.
C. Borchardt (?), paberraamistuses dagerrotüüp (185 x 154 mm).
Järvamaa Muuseum, PM F 22

³⁹ RWN, 20.04.1846, lk 490 (K. Teder, Eesti fotograafia teerajajaid, lk 21).

⁴⁰ T. Liibek, Fotograafikultuur Eestis, lk 76–77.

⁴¹ Inland, 16.06.1847 (K. Teder, Eesti fotograafia teerajajaid, lk 21).

⁴² DZ, 30.01.1848 (T. Liibek, Fotograafikultuur Eestis, lk 77).

⁴³ L. Sallas, A silver window on history, lk 35.

⁴⁴ DZ, 12.03.1848; RWN, 14.02.1849 (T. Liibek, Fotograafikultuur Eestis, lk 77).

ning 1851. aasta jaanuaris tegutses seal ka teine Peterburi dagerrotüpiist **Ludwig Makko**. C. Knoch viibis Tartus ka 1851. a märtsist kuni juuni alguseni. Sama aasta suvel tegutses Tallinnas Stockholmist saabunud **Pehr Lindhberg**, kes valmistab dagerrotüüpe lühikest aega aadressil Pikk tn 90.⁴⁵

PILDISTUSTE SISU. Kuigi kõik Eesti fotokogudes säilinud dagerrotüübid kujutavad vaid inimesi või vaikelu, valmistasid Eesti- ja Liivimaal ringi liikunud fotograafid dagerrotüüpe väga erinevatel teemadel. Nii on 1844. aastast teada, et Theodor Gerwien tegi Tartus üksik- ja grüpiportreid ning pildistas ka hooneid. Täpsemaid viiteid selle kohta, et jäädvustati loodust ja maastikke, leidub siinses ajakirjanduses 1845. aastast. Varaseim kuulutus laste ja loomade pildistamisest – mis oli Euroopas levinud juba 1840. aastatel – pärineb Eestis aga alles 1858. aastast. Dagerrotüüpia menetlust kasutati ka kunstiteoste ja teiste dagerrotüüpide ümberpildistamiseks.⁴⁶ Portreede puhul tuleb arvestada asjaolu, et dagerrotüüpide valmistamine oli kulukas ja aeganõudev, mistõttu sai neid endale lubada vaid kõrgklass, kelle jaoks muutus enda jäädvustamine staatuse sümboliks.

Georg von Stackelberg (?), u 1840.–1850. aastad.
Carl Neupert, detail ilukarbis dagerrotüübist.
Rahvusarhiiv, EAA f 1862, n 2, s 472, f 3

HIND, MENETLUS, TEHNIKA. Konkurentsitihenemine sundis õige pea dagerrotüüpiste oma teadetes ka pildistamise kiirust ning piltide kvaliteeti ja vastupidavust rõhutama. Nii

ilmusid ajalehekuulutustesse märkused lühenenud säriaja, uuenenud pildistusmeetodite ja täiustatud viimistlustehnika kohta. C. Borchardt teatas näiteks 1844. aastal, et katab plaate õhukese hõbedakihi galvaanilisel meetodil, mis võimaldas vähendada foto valmistamiskulusid. C. Neupert tõi aga endaga kaasa sootuks uue pildikvaliteedi, millesarnast ei olnud Eestis varem nähtud. Nii Tallinnas kui Tartus valmistasid Neupert ja Schönfeldt kuldkloriidiga töödeldud dagerrotüüpe ning nende ateljees oli pildistamise kiirus vaid 4–8 sekundit, samal ajal kui C. Borchardi säriajad jäid veel 1846. aastal 30–40 sekundi vahele. 1848. aasta jaanuaris toimunud Tartu laadal kiideti Neuperti piltide kvaliteeti, fotode selgeid kontuure ja täiustunud tehnikat: tinane toon oli kadunud, valgustusaeg lühike, silmad teravad ning piltide kullaga kinnitamine oli need

muutnud valgus- ja niiskuskindlaks.⁴⁷

Omad täiustused tehnoloogiasse tegi ka C. Borchardt. 1849. a õppis ta Peterburis valmistama kullaga kinnitatud

45 T. Liibek, Fotograafikultuur Eestis, lk 79.

46 Samas, lk 165, 168.

47 Samas, lk 77.

12-aastane Ljubov Bestuzova (?), 09.08.1853.
Tuvastamata fotograaf,
paberraamistuses koloreeritud dagerrotüüp (128 x 111 mm).
Erakogu (Igor Kontsov)

portreid vaid mõnesekundilise säriajaga. 1850. aastal, kolinud valgusküllasemasse ateljeesse, teatas Borchardt Tallinna publikule: „Optik ja mehaanik Carl Borchardt tutvustab end kõrgele aadelkonnale ja väga austatud publikule dagerrotüüpiliste portreede valmistamisega hõbeplaatidel, mis on parima meetodi kohaselt kinnitatud kullaga, ja töötab anda igale portreetellijale kõige täielikuma rahulduse.“⁴⁸

Ka teised dagerrotüüpistid võtsid uued viimistlusmeetodid omaks. Nii teatas näiteks 1852. aasta juunis Tallinnas tegutsenud Ludwig Makko, et valmistab samuti kullaga kinnitatud portreid.⁴⁹

Dagerrotüüpide säilivuse tagamise kõrval oli oluliseks viimistlusetapiks piltide koloreerimine ja vormistamine. Kuigi Lääne-Euroopas oli dagerrotüüpide koloreerimine 1841. aastaks juba laialt levinud, pärinevad Eestist sellekohased teateid alles 1851. aastast, kui Pehr Lindhberg valmistas koloreeritud dagerrotüüp-portreid. See kujunes menukaks ning fotograafidele ühtlasi ka heaks lisateenistuseks – näiteks T. Gerwieni ateljees maksid dagerrotüübid sõltuvalt formaadist 4–5 rbl, koloreerimise lisatasu oli 2 rbl.⁵⁰

Fotograafia algusaegadel ei olnud üldjuhul tavaks dagerrotüüpe signeerida, kuid üksikutel juhtudel võib fotograafi nime vormistuselt siiski leida. Nii on Eestis teada näiteks Neuperti ja Robert Borchardti signeeritud.⁵¹

Fotode hind oli rändfotograafide ajajärgul veel küllaltki kõrge, langedes alles 1860. aastatel. 1840. aastatel maksis Saksamaal dagerrotüüp peaaegu tööliste kuupalga, Inglismaal 1841. aastal tööliste nädalapalga. 1850. a pakkus Carl Knoch Tartus dagerrotüüpportreid hinnaga 3 rbl/tk ja grupiportreid 5 rbl/tk, 1851. aastal pakkus Pehr Lindhberg Tallinnas hinnaks 4–5 rbl. 1853. aastal müüsid vennad Charles ja Robert Borchardt, kes nimetasid end juba dagerrotüüpistide asemel fotograafideks, koloreeritud fotosid hinnaga 7 rbl, paberfotosid 15 rbl ja dagerrotüüpide hinnaks 2.50–5 rbl, Ludwig Makko pakkus dagerrotüüpe hinnaga 2–15 rbl. Nõnda maksis 1840.–1850. aastatel üks foto pool korraliku korteri üürihinnast.⁵²

Dagerrotüüpia hakkas 1850. aastate lõpul seoses uute fotomenetluste kasutuselevõtuga üsna kiirelt populaarsust kaotama. Kuigi Euroopas oli dagerrotüüpiaga samaaegselt kasutusel ka kalotüüpia, siis 1840. aastatel Eestis paberfotosid

Carl Neuperti signeeritud paspartuu allääres.
Detail ilukarbis dagerrotüübist.
Rahvusarhiiv, EAA f 1862, n 2, s 472, f 3

⁴⁸ RWN, 24.04.1850, lk 450–451 (T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 76–78).

⁴⁹ RWN, 16.06.1852, lk 844 (T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 79).

⁵⁰ T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 75–76.

⁵¹ L. Sallas, *A silver window on history*, lk 29–30.

⁵² T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 79, 81, 90, 155–156.

ei valmistatud. Esimene teade paberfotode kohta pärineb alles 1850. aastast.⁵³ Tõenäoliselt oli antud juhul tegu pabernegatiividega, millest valmistati soolapaberfotosid. Samal ajal, kui mõned fotograafid otsustasidki keskenduda ühele menetlusele, siis teised ateljeed võisid 1850. aastate keskel pakkuda ka korraga nii paberfotosid kui dagerrotüüpe.

Järgmistel aastatel võttis aina rohkem fotograafe kasutusele paberfotod ja 1860. aastate keskpaigaks olid need ka Eestis muutunud ainuvalitsevaks. Varasemad fotomaterjalid, sh dagerrotüübid, soolapaberfotod ja ambrotüübid kadusid 1860. aastatel valdavalt kasutuselt. Dagerrotüüpia menetlus langes tagaplaanile, sest seda peeti paberfotode ja märgkolloodiummenetluse kõrval vanamoodsaks. Uue suuna võttis ilmekalt kokku F. Mebius, kalotüüpia esimene rakendaja Eestis, kes teatas 1850. aastal⁵⁴: „F. Mebius, portreemaalikunstnik, esitab austatud publikule oma töid, mis on dagerrotüüpiaks paberil, nimetatud fotograafiaks. Seda liiki portreed on siinsele publikule enamasti veel tundmatud, seepärast luban endale mõnesõnalise seletuse nendest. Sellise portree välimus sarnaneb kõige rohkem litograafiaga seepia toonis, koloreeritult sarnaneb ta akvarellpiltidega, katsed neid õlivärvidega üle maalida on õnnestunud. Hõbeplaatidele tehtud dagerrotüüpiate suhtes ollakse üldiselt arvamusel, et neil on sünge välimus, et peamiselt naised näevad portreedel vanemad välja ning et silmad on sageli ebaselged ja pooleldi avatud. Kõik need veavad kaovad pabermenetlusele täiesti, eriti siis, kui neid pilte teeb portreemaalija käsi. Seda liiki tooteid on üldiseks vaatluseks igal ajal minu korteris. Istungid toimuvad pärastlõunatundidel kella 4–8 Kadrioru salongis nr. 5. F. Mebius.“⁵⁵

DAGERROTÜÜBID EESTI FOTOKOGUDES

Hoolimata vilkast pildistustegevusest Eestimaal, on siinsete mäluasutuste fotokogudes säilinud vaid 22 dagerrotüüpi. Seejuures on Soomes säilinud mõnisada dagerrotüüpi,⁵⁶ ning näiteks ainuüksi Albertina fotokogus Viinis on üle 450 dagerrotüübi.⁵⁷ Väiksele kogusele vaatamata on Eestis säilinud dagerrotüübid nii sisu kui vormistuse poolest väga huvitavaks uurimismaterjaliks.

Siinsed dagerrotüübid on enamjaolt sattunud muuseumidesse alles 20. sajandil juhuannetuste või -ostudena. Ei ole teada, et enne 1850. aastaid oleks muuseumidesse fotosid laekunud, kuigi fotograafia levikust oli möödunud kümme aastat.⁵⁸ Samas tuleb arvestada, et rändfotograafide klientuuriks oli pigem jõukam, peamiselt sakslastest tarbijaskond, mistõttu on tõenäoliselt suurem osa Eestis valmistatud dagerrotüüpe hiljem välismaale viidud.⁵⁹

Dagerrotüüpiledele kui fotoharuldustele hakkas esmakordselt tähelepanu pöörama Peeter Tooming, kes tutvustas neid 1980. aastatel ilmunud publitseeringutes. Ühelt poolt on 1980–90. aastatel avaldatud mustvalgete reprobe põhjal keeruline teha põhjalikumaid järeldusi fotode kahjustuste ning nende ajas muutumise kohta. Teisalt oli tänu Toomingale teada dagerrotüüptide umbkaudne arv ja asukoht.

Eesti fotokogudes on 22 dagerrotüüpi, lisaks on neid ka siinsetes erakogudes. Suurimad, viiest dagerrotüübist koosnevad kogud asuvad Eesti Ajaloomuuseumis, Tartu Ülikooli raamatukogus ja Kirjandusmuuseumis. Lisaks leidub dagerrotüüpe Paides (SA Ajakeskus Wittenstein/Järvamaa Muuseum, 2 tk), Haapsalus (SA Haapsalu ja Läänemaa muuseumid, 1 tk), Tartus (Tartu Linnamuuseum, 1 tk; Rahvusarhiiv, 1 tk), ja

Fr. R. Kreutzwaldi abikaasa Marie, tütar Adelheid ja poeg Aleksis, u 1853. a. Robert Borchardt, paberraamistuses dagerrotüüp, detail (111 x 95 x 6 mm). Kirjandusmuuseum, EKLA A-12:2

53 T. Liibek, Fotograafikultuur Eestis, lk 166.

54 Samas, lk 166, 37; K. Teder, Eesti fotograafia teerajajaid, lk 23.

55 RWN, 19.06.1850, lk 750–751 (K. Teder, Eesti fotograafia teerajajaid, lk 23).

56 L. Sallas, A silver window on history, lk 32.

57 Gruber, Andreas; Ha, Taiyoung. „A History of Zapon Lacquer Coating and Its Use on the Daguerreotypes in the Albertina Photograph Collection“. – Coatings on Photographs: Materials, Techniques and Conservation. Koost McCabe, Constance. Washington D.C.: American Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, Photographic Materials Group, 2005, lk 237.

58 T. Liibek, Fotograafikultuur Eestis, lk 229.

59 K. Teder, Eesti fotograafia teerajajaid, lk 25.

Joomistseen, u 1840.–1850. aastad.

Tuvastamata fotograaf, paberraamistuses stereodagerrotüüp (83 x 170 x 5 mm).

TÜ raamatukogu fotokogu, f 169, s 5

Tallinnas (Tallinna Linnamuuseumi Fotomuuseum, 2 tk). Kuigi on teada, et Eestiski pildistati lisaks portreedele arhitektuuri- ja maastikuvaateid ning tehti repropildistusi, ei ole fotokogudes säilinud ühtegi sellesisulist dagerrotüüpi. Kõigil dagerrotüüpidel on jäädvustatud inimesed või vaikelu, neil pole ühtegi looduse- või linnavaadet ning paljud portreeritavatest on tuvastamata isikud.⁶⁰ 1880. aastast on küll teada, et E. v. Köhler kinkis Õpetatud Eesti Seltsile tõenäoliselt 1840. aastate esimesel poolel valmistatud ja Tartu Ülikooli anatoomikumi kujutava dagerrotüübi – see arvatakse olevat varaseim Tartus tehtud foto. Ka Prof C. Grewing kinkis 1886. aastal Õpetatud Eesti Seltsi muuseumile haruldase dagerrotüübi, millel oli kujutatud samojeedide gruppi.⁶¹ Kahjuks ei ole aga kumbki foto teadaolevalt säilinud.

1840. aastatel liikus Eestis üsna arvukalt rändfotograafe, ent Eestis on sellest aastakümnest pärit vaid üks täpsemalt dateeritud foto. See on vanim Eesti mäluasutuste fotokogudes leiduv

dagerrotüüp, pärit 1840. aastate keskpaigast, ent valmistatud tõenäoliselt Peterburis (vt lk 18).

Lisaks leidub Eestis ka 1843. aastal Riias tegutsenud C. Ziegleri dagerrotüüp, mis kujutab tõenäoliselt mõisnik von Sassi tütarlapsena, kuid Ziegler ei töötanud teadaolevalt Eestis.⁶² Teiste säilinud dagerrotüüpide kohta ei saa kindlalt väita, et tegemist on 1840. aastatest pärinevate fotodega. Teadaolevalt vanim säilinud ja Eestis valmistatud dagerrotüüp pärineb alles umbes 1850. aastast ja asub Järvamaa muuseumis ning selle autoriks on arvatavasti Carl Borchardt. Dagerrotüübil on jäädvustatud Tallinna rae-härra Alexander Hoepfner (vt lk 11). Lisaks neile

on võimalik täpsemalt dateerida veel üksikuid dagerrotüüpe, nende seas on nt Robert Borchardi u 1853. aastal valmistatud foto, millel on kujutatud Fr. R. Kreutzwaldi naist, poega ja tüdruku (vt lk 14).⁶³ Seejuures pärineb esimene Soomes valmistatud ja seelses fotokogus säilinud dagerrotüüp 1842. aastast, autoriks H. Kajander.⁶⁴

Eestis säilinud dagerrotüüpide autorid pole enamasti teada, need on paljuski pärit Kesk-Euroopa või Venemaa ateljeedest.⁶⁵ Signeeringute järgi on tuvastatavad vaid Peterburis töötanud J. Weningeri ning Eestis pildistanud R. Borchardi ja C. Neuperti dagerrotüübid. Enamjaolt on dagerrotüübid vormistatud raamidesse, neist kahel on katteklasa maalitud. Mitmel dagerrotüübil on tuvastatav ka retušš. Vaid üksikud fotod on ilukarpides. Lisaks leidub Tartu Ülikooli raamatukogus neli stereodagerrotüüpi⁶⁶, ühel neist on kujutatud lavastatud joomistseen. Suurim säilinud dagerrotüüp (12,1 x 16,2 cm) on valmistatud arvatavasti samuti Peterburis ning kolmel dagerrotüübil, mille vormistus on katkine või puudub, on võimalik tuvastada ka plaadi tootjamärgis (populaarne dagerrotüüp-plaatide tootja Prantsusmaal, A. Gaudin) ja hõbeda sisaldus.

J. Weningeri ateljee silt tugijala all.
Paberraamistuses dagerrotüübi tagakülj
(170 x 135 mm).
Tartu Linnamuuseum, TM F 479

60 P. Tooming, Hõbedane teekond, lk 12–13.

61 T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 232.

62 Aleksandr Dormidontovi Vene Arhiivis Eestis (P. Tooming, Kas nüüd siis kõige vanem dagerrotüüp. – Päevaleht, 5.03.1993).

63 T. Liibek, Fotograafiakultuur Eestis, lk 80, 165.

64 L. Sallas, *A silver window on history*, lk 27.

65 K. Teder, Eesti fotograafia teerajajaid, lk 22.

66 T. Ilomets, „Haruldane fotokogu Toomel“. – Edasi, 18.09.1977; T. Ilomets, „Unikaalne leid Tartu Ülikoolis päevapildi juubeli aastal“. – Edasi, 17.12.1989.

Vanim Eestis säilinud dagerrotüüpia-aparaat asub Tartu Ülikooli muuseumis. See osteti ülikooli füüsika kabinetile 1852. aastal. Lisaks kaamerale on ilmselt samaaegselt ostetud ka kaks puidust karpi koos 0,5 mm paksuste säritamata dagerrotüüpplaatidega, ühes karbis kuus neljandik-plaadi⁶⁷, teises viis kuuendikplaadi-formaadis hõbetatud vaskplaadi toorikut⁶⁸. Needki asuvad praegu Tartu Ülikooli muuseumis.

Fotode andmete, vormistuse, viimistluse, seisukorra ja konserveerimisvajaduse kaardistamine on oluline, sest dagerrotüüpide pikaajaline säilimine sõltub eelkõige just sellest, millisenä on säilinud nende vormistus. Tihti on dagerrotüüpe segamini aetud hilisemate fotomenetlustega (nt ambrotüüpidega), lisaks on neid hoiustatud fotokogust eraldi, pigem kunstikogudes kui paberfotode kõrval. Seepärast on tõenäoline, et dagerrotüüpe võib ka praegu kogude korrastamisel leida.

KIRJANDUSMUUSEUMI DAGERROTÜÜPIDE KOGU

Eesti Kirjandusmuuseum asutati 1940. aastal varem Eesti Rahva Muuseumi koosseisu kuulunud Arhiivraamatukogu, Eesti Bibliograafia Asutise, Eesti Rahvaluule Arhiivi ja Eesti Kultuuriloolise Arhiivi liitmisel.

Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKLA) sai alguse 1929. aastal, mil ühendati Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Kirjanduse Seltsi, Akadeemilise Kirjandusühingu ja Akadeemilise Ajaloo Seltsi käsikirjalised kogud. Sellega pandi alus sihipärasele kultuurilooliste allikmaterjalide kogumisele, mis on jäänud nende süs-

tematiseerimise, arhiveerimise ja säilitamise kõrval üheks esmaseks ülesandeks tänaseni.

EKLA mitmekesine kultuurilooline fotoarhiiv on kujunenud valdavalt isikukogudest, kuid on ka Eesti tuntumate fotograafide autorikogusid (R. Sachker, J. ja P. Parikas, E. Kald, E. Selleke, K. Suurjt), samuti asutuste, organisatsioonide, ühenduste, ajaloo- ja kultuurisündmuste, linnade jms kogusid. Sugugi vähem olulised pole arvukad, peamiselt vabatahtlike annetustena lisandunud üksiklaekumised, mis on koondatud nn segakogusse. 2001. aastal käivitunud jätkuprojekt „Kirjanik ja tema keskkond“ on täiendanud pildikogu uudsete ja huvitavate fotodega kirjanikest, luuletajatest, tõlkijatest ja kirjandusteadlastest. Peagi juba 86 aastase ajaloo arhiivi on nüüdseks arhiveeritud ligi 300 000 fotot, negatiivi ja digifaili.

Eesti Kultuuriloolise Arhiivi fotokogu haruldusteks on viis dagerrotüüpi⁶⁹, mille hulgas on ka teadaolevalt vanim (u 1844. a) ning suurim (12,1 x 16,2 cm) Eestis säilinud rareteetidest:

1. Tundmatu autor. Carl Johann von Seidlitzi lapsed Marie, Georg Karl Maria ja Karl Johann Maria ca 1844. a. 6,8 x 8,4 cm. EKLA A-37:1254 (vt lk 18)
2. Tundmatu autor. Carl Johann von Seidlitz, dateerimata. 10,3 x 7,7 cm. EKLA B-37:1478 (vt lk 17)
3. Tundmatu autor. Justine von Seidlitz tütarde Justine ja Helene-ga, dateerimata. 12,1 x 16,2 cm. EKLA reg. 1940/28 (vt esikaanel)
4. Borchardt, Robert (?). Fr. R. Kreutzwaldi abikaasa Marie, tütar Adelheid ja poeg Aleksis ca 1853. 5,6 x 6,5 cm. EKLA A- 12:2 (vt lk 14)
5. Tundmatu autor. Leopold Krohn, dateerimata. 7,4 x 9,8 cm. EKLA B-85:112

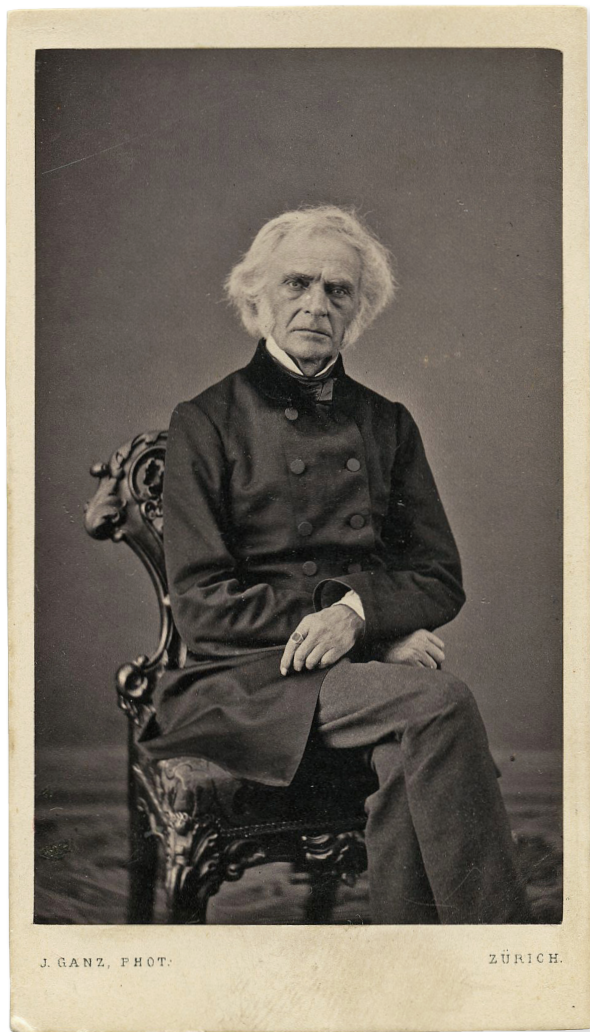

Leopold Krohn.
Tuvastamata fotograaf,
paberraamistuses dagerrotüüp (156 x 131 x 5 mm).
Kirjandusmuuseum, EKLA B-85:112

67 ÜAM 21:1-13 / AjKF 12:1-13.

68 ÜAM 1112:16 / AjKF.

69 V. Asmer, „Daguerreotypes in the photographic collection of the Estonian Literary Museum“. – Daguerreotype Journal, nr 2/2015. Toim Sandra M. Petrillo. European Daguerreotype Association, 2015, lk 8-13.

Carl Johann von Seidlitz.
J. Ganz, Zürich (105 x 60 mm).
Kirjandusmuuseum, EKLA A-37:1253

oli tegemist Carl Johann von Seidlitzi pojapoja Ernst Carl Maria von Seidlitz (1881–1964) valduses olnud Tartumaal Meeri mõisas ja ka Tartus elanud Seidlitzite suguvõsa osalise kultuuripärandiga.

Dagerrottüüp Kreutzwaldi perekonnast on kultuuriloolisele arhiivile üle antud omaaegse Kreutzwaldi Mälestuse Jäädvustamise Seltsi likvideerimise järgselt 17. XII 1940. aastal (reg. 1941/2). Ehkki küsitav, on see EKLA-s hoiul olevast viiest dagerrotüübist ainus, millel on teada oletatav pildistaja, Robert Borchardt.

Koos Aino ja Oskar Kallase raamatukoguga jõudis Kirjandusmuuseumi ka nende käsikirjaline kogu ning perekonnale kuulunud fotod. Üleandjaks oli tookordne Tallinna linna rahandusosakond. Laekunud materjalide registriraamatus kannab kollektsioon sissekande kuupäeva 24. IX 1946 ning sama registreerimisnumbri (reg. 1946/69) all on selles kogus dagerrottüüp Leopold Krohnist. Paraku puuduvad ka sellel haruldusel andmed fotograafi ning pildistamise aja kohta.

Nagu eelpool mainitud, pärineb vanim Eestis teadaolev säilinud dagerrottüüp arvatavasti aastast 1844. Selle ligikaudse dateeringu on andnud fotograaf, filmioperaator ja ajakirjanik Peeter Tooming, kes 1980. aastate algul fotoharuldusi kaardistas. Orienteriks on olnud tagaküljele märgitud pildistatud laste nimed koos sünniaegade ja -kohtadega. Tegemist on Seidlitzite suguvõsa järglastega, täpsemalt Carl Johann von Seidlitz lastega.

Carl Johann von Seidlitz (1798–1885) oli tuntud baltisaksa arst ja loodusteadlane. Sündis Tallinnas, aastail 1815–1821 õppis Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas ning kaitses doktoritöö teemal „Eestlaste hulgas levinud silmahaigustest“. Ta täiendas end mitmetes Euroopa kõrgemates meditsiini-asutustes ning töötas ka sõjaväearstina. Aastatel 1837–1847 oli ta tolleaegse Peterburi Meditsiinilis-Kirurgilise Akadeemia professor, 1846. a omistas Venemaa keiser Nikolai I talle teenistusaadli tiitli.

Carl Johann von Seidlitz.
Tuvastamata fotograaf,
paberraamistuses dagerrottüüp (178 x 130 x 5 mm).
Kirjandusmuuseum, EKLA B-37:1478

Nimetatutest esimese kolme laekumine on registreeritud 10. XII 1940. a. (reg. 1940/28) E. v. Seidlitz kirja- ja pildikogu hulgas, üleandjaks Tartu linna korteritoimkond. Tõenäoliselt

Seidlitzite maja Tartus Riia tn. H.Riedel, Tartu.
Kirjandusmuuseum, EKLA D-1254:265

Pärast Peterburi-aastaid suundus C. J. v. Seidlitz elama Tartu lähistele Meeri mõisasse, mille oli mõned aastad varem ostnud ning tegutses mitmete institutsioonide juures. Ta oli Eesti Looduseuurijate Seltsi president ning esimene, kes tutvustas Eestis Charles Darwini evolutsiooniteooriat. Ta oli üks neist, kes valmistasid ette raudteede ehitamist Eesti- ja Liivimaal. Viimase elujärgu tähtsaimaks tööks jäi Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsiateedi poolt läbi viidud üldloodimise tulemuste kokkuvõtmine ning avaldamine teosena „General-Nivellement von Livland“ I ja II (Tartu, 1877, 1883), mis pani aluse Liivimaa pinna kõrgussuhete selgitamisele ja leidis rakendust mõisate veejuhtimis- ja maaparandustöös.

C. J. von Seidlitz on peetud väga tegusaks, energiliseks ja mitmekülgseks meheks ja seda ta ilmselgelt ka oli. Venemaal nimetati teda koguni kirjandusteadlaseks, kuna koostas oma

sõbra ja kuulsa poeedi Vassili Žukovski eluloo. Lisaks mitmekülgsele tegevusele oli Seidlitzil ka mõisaomaniku tiitel – 1841. a omandas ta Meeri ja Unipiha ning 1864. a Väätsa mõisa, mis jäi nende suguvõsa kätte kuni riigistamiseni 1919. aastal.

Kõnealune vanim dagerrotüüp on tõenäoliselt valmistatud Peterburis, kuna sel perioodil oli Carl Johann von Seidlitz seotud tööga sealses akadeemias ning Venemaal on sündinud ka pildil olevad lapsed. Jäädvustatud on tema selleks ajaks sündinud viiest lapsest kolm, neist üks polnud enam elavate seas ning kaheaastane Justine Katharine (1842–1923) oli ilmselt seesuguse kannatlikkust ja paigal-püsimumist nõudva ettevõtmise jaoks liialt väike. Erilist rõhku on pandud dagerrotüübi vormistusele, see on viimistletud 8-nurkse paspartuu, klaasi ning äärtesse liimitud kuldsete muustriliste paberiribadega. Nahaga kaetud tagaküljel on järgmised andmed:

Marie v. Seidlitz 1832. 4. 11. Petersburg – 1903. 11. 20. Baden

Georg v. Seidlitz 1840. 6. 7. Petersburg

Karl Maria v. Seidlitz 1838. 7. 11. Petersburg – 1897. 6. 21. Dorpat

Nendest kirjetest selgub, et laste nimed koos sünni- ja surmaaegade ning -kohtadega on hiljem lisatud, kuid varem kui 1917. aastal, mil suri Georg Karl Maria von Seidlitz. Pildistamise oletatav aeg on määratletud aga viimati nimetatute ning kui noorima lapse järgi, kes võis sel ajal olla neljane. Paratamatult

Carl Johann von Seidlitz'i lapsed,
vasakult: Marie, Georg Karl Maria ja
Karl Johann Maria, u 1844. a.
Tuvastamata fotograaf,
Peterburi, paberruamistuses dagerrotüüp
(133 x 110 x 7 mm).
Kirjandusmuuseum, EKLA A-37:1254

jääb see vanus siiski küsitavaks, välistamaks samal ajal võimalust, et tegemist võib olla ehk ka aasta varasema või siis hilisema dagerrotüübiga.

Kujutis dagerrotüübil on valmistamise aega arvestades väga hästi säilinud. Kompositsioonilt on siin aimatav kaalutletus ja läbimõtlemine mitte ainult iga mööblieseme, vaid ka iga väiksema detaili (kardina- ja riidevoldid, toataim) paigutuse ja asetuse osas. Suursugusust ja väärikust lisab laste riietus, korrastatud soengud ning nende hoiakud ja ilmed – just nii nagu aadliperekonnale omane. Küllap on see ka põhjuseks, miks on sageli ekslikult arvatud, et tegemist on hoopis ema ja lastega – sel ajal 12-aastane õde Marie näeb oma ea kohta tõesti vanem välja. Teades dagerrotüüpide valmistamise keerukust ja ajakulu, väärib aga kiitust piltniku oskus laste jäädvustamisega niivõrd hästi toime tulla. Tulemuseks oli tookordset pildistamist kui suursündmust kajastav fotograafiaime, mis veel 170 aastat hiljemgi vaatajais huvi ning elevust tekitab.

KOKKUVÕTE

1839. aastal Pariisis esitletud dagerrotüüpia näol oli tegemist esimese laiemalt levinud fotomenetlusega, mis sai populaarseks tänu uudsusele ja kujutise detailirikkusele. Ometi jäi dagerrotüüpia kasutusaeg suhteliselt lühikeseks. Menetlusele sai saatuslikuks tema ainukordsus, mistõttu tõrjusid dagerrotüübi 1850. aastate lõpuks välja uued negatiiv-positiivmenetlused, mille abil sai pilte piiramatult reprodutseerida. Dagerrotüübid on aga mitmes mõttes väärtuslikud: need on alguspunktiks fotograafia tehnilisel arenguteel ning neile on jäädvustatud kõige varasemad ülesvõtted siinsetest inimestest.

Tuvastamata neiu (Vosikova?) portree.
*Tuvastamata fotograaf,
dagerrotüüp (repro, 115 x 86 x 6 mm).*
Erakogu (Indrek Ilomets)

Jalgratas, 2014. a.
Tarmo Virves, Pihkla, kaasaegne dagerrotüüp.
Erakogu (Tarmo Virves)

Kuigi teated fotokaamera jõudmisest Eestimaale pärinevad juba 1840. aastast, on vanim Eesti fotokogudes säilinud foto valmistatud alles u 1844. aastal ning hoolimata Eestimaad suviti külastanud rändfotograafide vilkast pildistustegevusest 1840–1850. aastatel, on dagerrotüüpe Eesti fotokogudes praegu teadaolevalt säilinud vaid 22. Dagerrotüübi lahutamatuks osaks on vormistus, mis täidab nii esteetilist kui säilitamise eesmärki. Tänu sellele on dagerrotüüp rohkemat kui pelgalt fotokujutis – see avab vaatajale akna fotograafia algusaega.

Allikad:

Revalsche wöchentliche Nachrichten (RwN), 05.08.1840
RwN, 21.06.1843
RwN, 01.05.1844
RwN, 05.02.1845

Asmer, Vilve. „Daguerreotypes in the photographic collection of the Estonian Literary Museum“. – *Daguerreotype Journal*, nr 2/2015. Toim Sandra M. Petrillo. European Daguerreotype Association, 2015, lk 8–13

Daguerreobase <http://daguerreobase.org/>

Daguerreotype. FoMu – Restoration & Conservation. Koost Ann Deckers, Herman Maes. Antwerpen: FotoMuseum Provincie Antwerpen (Fomu)

Daguerreotypes. *Europe's earliest photographic records*. Daguerreobase Consortium, 2014 http://issuu.com/daguerreobase/docs/booklet_eng_def?e=11855314/7742785

Gruber, Andreas; Ha, Taiyoung. „A History of Zapon Lacquer Coating and Its Use on the Daguerreotypes in the Albertina Photograph Collection“. – *Coatings on Photographs: Materials, Techniques and Conservation*. Koost McCabe, Constance. Washington D.C.: American Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, Photographic Materials Group, 2005, lk 236–253

Ilomets, Tullio. „Haruldane fotokogu Toomel“. – *Edasi*, 18.09.1977

Ilomets, Tullio. „Unikaalne leid Tartu Ülikoolis päevapildi juubeli aastal“. – *Edasi*, 17.12.1989

Liibek, Tõnis. „Fotograafiakultuur Eestis 1839–1895“. Doktoritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool, Kunstide Instituut, 2010

Osterman, Mark. „Introduction to Photographic Equipment, Processes, and Definitions of the 19th Century“. – *The Focal Encyclopedia of Photography*. Amsterdam [jt]: Focal Press, 2007, lk 36–123

Paatsi, Vello. „Kui päevapiltnikud Pärnusse jõudsid“. – *Tuna*, lk 145–154

Pagi, Hembo; Miles, James; Uueni, Andres. „Re-illuminating the past: Introduction to Reflectance Transformation Imaging“. – *Daguerreotype Journal*, nr 2/2015. Toim Sandra M. Petrillo. European Daguerreotype Association, 2015, lk 14–21

Sallas, Laura. „A silver window on history: Daguerreotypes in Finland in the 19th century“. – *Daguerreotype Journal*, nr 2/2015. Toim Sandra M. Petrillo. European Daguerreotype Association, 2015, lk 24–37

Spagnoli, Jerry. *How the World Looks*, 2003.
<http://www.jerryspagnoli.com/Extras/Resources/How%20the%20World%20Looks%20web.pdf>

Teder, Kaljula. *Eesti fotograafia teerajajaid. Sada aastat (1840–1940) arenguteed*. Tallinn: Eesti Raamat, 1972

Tooming, Peeter. *Hõbedane teekond*. Tallinn: Valgus, 1990

Tooming, Peeter. „Kas nüüd siis kõige vanem dagerrotüüp“. – *Päevaleht*, 05.03.1993

Valverde, Maria Fernanda. „Photographic Negatives: Nature and Evolution of Processes“. Advanced Residency Program in Photograph Conservation. Rochester: George Eastman House, Image Permanence Institute, 2005 www.imagepermanenceinstitute.org/webfm_send/302

Gruppo Ricerca Immagine, Daguerreotype hallmarks table www.gri.it/storia-della-fotografia/dagherrotipia-daguerreotype/111-daguerreotype-hallmarks-table-tavola-di-identificazione-e-classificazione-punzoni-per-dagherrotipia.html

Luminous-Lint, Silver hallmarks on daguerreotype plates www.luminous-lint.com/app/contents/fra/_daguerreotypes_hallmarks_01/

Archaltfotokonzerv, Daguerreotype hallmarks archfoto.atspace.eu/hallmark.html

The daguerreotype: An archive of source texts, graphics, and ephemera daguerreotypearchive.org/

Tuvastamata naine lapsega, u 1850. aastad.

J. Weninger,
dagerrotüüp-plaat (101 x 75 mm).
Tartu Linnamuuseum, TM F 479

Eesti mäluasutuste fotokogudes leiduvad dagerrotüübid:

Eesti Ajaloomuuseum

1. AM 8832 F 5801 – muis.ee/museaalview/2035640
2. AM F 20114:1 – muis.ee/museaalview/2037775
3. AM F 20114:2 – muis.ee/museaalview/2037776
4. AM F 20114:3 – muis.ee/museaalview/2037777
5. AM F 31759 – muis.ee/museaalview/400195

Tallinna Linnamuuseumi Fotomuuseum

6. TLM 4929 KA 672 – muis.ee/museaalview/1197684
7. TLM F 9701 – muis.ee/museaalview/2903927

Järvamaa Muuseum

8. PM F 22 – muis.ee/museaalview/244490
9. PM F 23 – muis.ee/museaalview/240572

Rahvusarhiiv

10. EAA f 1862 n 2 s 472, foto 3 – www.ra.ee/fotis/index.php?type=2&id=202307

Tartu Linnamuuseum

11. TM F 479 – muis.ee/museaalview/1124909

Eesti Kirjandusmuuseum

12. EKLA A-37:1254 – kivike.kirmus.ee/index.php?oid=4&module=400&op=3&pid=EKLA-13272-58930-73879
13. EKLA B-37:1478 – kivike.kirmus.ee/index.php?oid=1&module=400&op=3&pid=EKLA-13281-48757-95122
14. EKLA reg. 1940/28
15. EKLA A-12:2 – kivike.kirmus.ee/index.php?oid=1&module=400&op=3&pid=EKLA-14154-56411-78378
16. EKLA B-85:112 – kivike.kirmus.ee/index.php?oid=1&module=400&op=3&pid=EKLA-13303-50128-39491

Tartu ülikooli raamatukogu fotokogu

www.ester.ee/record=b3605211*est

17. f 169 s 1
18. f 169 s 2
19. f 169 s 3
20. f 169 s 4
21. f 169 s 5

SA Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid

22. HM 1491 Ff – muis.ee/museaalview/1315522

Fragment originaalvormistuse kaotanud
dagerrotüübi tagaküljest.
Fotomuuseum, TLM F 9701

Koostaja:

Kadi Sikka

Artiklite autorid:

Kadi Sikka
Vilve Asmer

Kujundaja:

Kristo Kooskora

Täname:

Archaeovision OÜ
Eesti Ajaloomuuseum
Eesti Kirjandusmuuseum
Rahvusrhiiv
SA Ajakeskus Wittenstein/Järvamaa Muuseum
SA Eesti Vabaõhumuuseum,
Konserveerimis- ja digiteerimiskeskus Kanut
SA Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid
Tallinna Linnamuuseumi Fotomuuseum
Tartu Linnamuuseum
Tartu Ülikooli raamatukogu fotokogu

Igor Kontsov
Indrek Ilomets
Jaan Lehtaru
Kurmo Konsa
Tarmo Virves
Tullio Ilomets
Vilja Sillamaa

KULTUURIMINISTEERIUM

MTÜ Eesti Fotopärand 2015
ISBN 978-9949-38-587-4 (pdf)

